

TALABA YOSHLARNING GENDER PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI VA MAS'ULIYAT MUOMMOSI

*Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti
Ijtimoiy fanlar fakulteti Psixologiya faoliyat turlari yo'nalishi
2-bosqich magistranti*

Nazarova Gulnora Norbekovna

Annotatsiya: Vaqt o'tib borar ekan, bu o'tayotgan davr ichida har bir sohada, har bir fanda o'zgarishlar, rivojlanishlar o'sib boraveradi, bunday o'zgarish va rivojlanishlar safida inson ruhiyatini o'rganuvchi fan psixologiya ham bor. XXI asrda psixologiya fanida ilg'ab bo'lmas, ancha o'zgarishlar o'sishlar sodir bo'ldi. Jamiyatdagi olamdagi har bir o'zgarishlar atrof-muhitga o'zining ta'sirini o'tkazmasdan qo'ymaydi. Shuningdek, yoshlar psixologiyasiga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Mazkur maqola talabalar o'quv faoliyatida mas'uliyatning gender xususiyatlari tahliliga bag'ishlangan. Gender muammosi tarixi, o'quv faoliyati muammosi, shuningdek talabalardagi mas'uliyat va uning gender aloqadorligi va ularning psixologik manbalarda kuzatilishi haqida tahliliy mulohazalar bildirilgan. Maqola asosan, psixolog, sotsiolog, pedagog mutaxassislariga, talabalar o'quv faoliyatida mas'uliyat xususiyatlari, gender tadqiqotlari va ularning yoshlar psixologiyasida qanchalik ahamiyatga egaligiga qiziquvchilar ommasiga mo'ljallangan.

Tayanch so'zlar: Gender, tafovut, mas'uliyat, psixologik xususiyat, muloqot,

Gender psychological characteristics of students and the problem of responsibility

Abstract: As time goes by, changes and developments are growing in every field, every science, and psychology, a science that studies the human psyche, is among

such changes and developments. In the 21st century, there have been many changes and developments in the field of psychology. Every change in the world in the society has its impact on the environment. It also affects the psychology of young people. This article is devoted to the analysis of gender characteristics of responsibility in the educational activities of students. Analytical comments about the history of the gender problem, the problem of educational activities, as well as the responsibility of students and its gender relations and their observation in psychological sources are presented. The article is mainly intended for psychologists, sociologists, pedagogues, and those who are interested in the characteristics of responsibility in the educational activities of students, gender studies and their importance in youth psychology.

Key words: Gender, difference, responsibility, psychological characteristic, communication

Гендерно-психологические особенности студентов и проблема ответственности

Аннотация: С течением времени изменения и разработки нарастают в каждой области, каждой науке, и психология, наука, изучающая психику человека, входит в число таких изменений и разработок. В 21 веке в области психологии произошло много изменений и разработок. Каждое изменение в мире в обществе оказывает свое влияние на окружающую среду. Это также влияет на психологию молодых людей. Данная статья посвящена анализу гендерных особенностей ответственности в учебной деятельности студентов. Представлены аналитические комментарии об истории гендерной проблемы, проблеме воспитательной деятельности, а также ответственности студентов и ее гендерных отношениях и их наблюдения в психологических источниках. Статья в основном предназначена для психологов, социологов, педагогов и всех, кого интересуют особенности ответственности в учебной деятельности студентов, гендерные исследования и их значение в психологии молодежи.

Ключевые слова: пол, различие, ответственность, психологическая характеристика, общение

Mas'uliyat arab tilidan olingan bo'lib, "javob bermoq" "javobgar bo'lmoq" degan ma'nolarni anglatadi. "ma'suliyat" atamasi psixologiyaning turli sohalari bilan bevosita bog'liq, ushbu tushunchaning mazmuni shaxsni o'rganish, kognitiv jarayonlar, boshqaruv psixologiyasi, axloqiy tarbiya bilan bog'liq holda tahlil qilinadi. Mas'uliyat nafaqat psixologlar, balki advokatlar, sotsiologlar, faylasuflar tomonidan ham o'rganiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, hatto bitta fan doirasida ham "javobgarlik" atamasi inson faoliyatining turli tomonlarini ko'rib chiqish uchun ishlatiladi. Zamonaviy rus adabiy tilining lug'ati javobgarlik tushunchasining quyidagi talqinini beradi: Javobgarlik- bu kimgadir yuklatilgan yoki kimdir o'z harakatlarida hisobot berish va ularning oqibatlari uchun aybni qabul qilish majburiyatidir. G. M. Andreev "Javobgarlik majburiyatlarni bajarish bilan bevosita bog'liq bo'lib, ularni qabul qilingan va so'zsiz bajarilishini talab qiladigan va'da yoki shartnoma" deb tushuntirgan.¹ Ma'suliyatni anglash, birinchi navbatda, ijtimoiy ehtiyojning mavjudligi mavzusida, ya'ni amalga oshirilgan harakatlar va oqibatlarning ma'nosini tushunishdir. Natijada, javobgarlikni belgilash faoliyat natijalarini baholash, shuningdek muvaffaqiyat yoki muvaffaqiyatsizlik darajasini aniqlash, jazo choralarini qo'llash uchun hayotiy ehtiyojdan kelib chiqadi. Shaxsning mas'uliyatli xatti-harakati asosan situatsion, kognitiv omillar bilan bog'liq. Xulq-atvorning ijobiy shakllari ko'pincha shaxsiy me'yorlar tomonidan boshqariladi, ular ijtimoiy jihatdan umumiy normalardan kelib chiqadigan shaxsning o'zini o'zi kutishi sifatida belgilanadi. Psixologiyada ma'suliyatlilik tushunchasining ana'naviy yoritilishi quydagicha yoritiladi: Ma'suliyatlilik-tan olingan norma va qoidalarni bajarishni nazarda tutuvchi subekt faoliyatini nazorat qilishi kerak. Mas'uliyat bu majburiyatlarga rioya qilish va qaror qabul qilishda yoki biror narsa qilishda ehtiyot bo'lishdir. Shuningdek, kimdir yoki biror narsa

---

¹ G. M. Andreev ijtimoiy psixologiya - M., 1998

uchun javobgar bo'lish faktidir. Boshqacha qilib aytganda, mas'uliyat odamlarning bir-biriga bo'lgan ishonchiga javoban o'ziga va boshqalarga g'amxo'rlik qilishni anglatadi. Mas'uliyat bu qadriyat va axloqiy amaliyotdir, chunki u oilaviy, o'quv, ish va fuqarolik hayotiga ta'sir qiladi. Mas'uliyat-bo'lajak mutaxassislarning kerakli va muhim kasbiy sifataridan biridir. Jamiyatda har bir sohaning mutaxassislariga kerak bo'ladigan xislatlar:

- Mustaqil qaror qabul qilish va erkin harakat qila olishga tayyor bo'lish,
- Faoliyati bo'yicha jamoada maqsad qo'ya olish,
- Muvafaqqiyatga erishishda optimal yo'lni tanlay olishi kerak.

Aytish mumkinki, har bir kasbning o'z mutaxassisiga qo'yiladigan talablari, qonun-qoidalari bor, ularni bir modelga kiritadigan bo'lsak, ularning markazida ma'suliyat muhim o'rin tutadi. O'quv faoliyatining psixologik jihatlari mamlakatimiz olimlarining ilmiy ishlarida alohida o'rganilgan. Jumladan, E.G'G'oziyev tadqiqotlarida o'smir o'quvchilarning o'quv faoliyatini boshqarish xususiyatlari, o'quv faoliyatini rejalashtirish, bunda o'zini o'zi nazorat qilish, o'z oldiga maqsad qo'ya olish, bo'sh vaqtini aniqlash kabi muommolar yuzasidan chuqur izlanishlar olib borilgan ². Olim bu sohadagi tadqiqotlar uchun o'quv faoliyatini boshqarishning diagnostik metodini ishlab chiqib, psixologiya fanining tadqiqot sohalaridan biri bo'lgan o'qish faoliyatini boshqarish muommosining nazariy va amaliy tomonlarini, G.R.To'lyaganov faoliyat jarayonida shaxsning atrof -muhitga munosabati va uning ijtimoiy norma va ustanovkalarini egallashdagi o'rnini tadqiq qilgan. Tadqiqotchi N.S.Safayevning ilmiy tadqiqotlarida, falsafa va psixologiyaning tarixida ixtiyoriy, tanlov erki tushunchalarini insonning o'zligini anglashi, o'z xatti-harakatlari uchun ma'suliyatni his etishi, hayotdagi maqsad-muddaolarni to'g'ri tanlay olish bilan bog'liq ravishda talqin qilinadi. Tadqiqotchining ta'kidlashicha, insonning irodasi

---

E.G'.G'oziyev. R.Yu.Toshimov. Muomala treningi-T., 1994.-19b

ixtiyor va tanlov erki sifatleri qisman genetik tarzda aniqlanadi, inson xarakterining ichki tuzulishiga kirib borgan holda tashqi muhit tomonidan rivojlantiriladi. Individ ma'suliyati (javobgarligi)ning psixologik portretini alohida qayd qiluvchi ayrim huquqshunoslar ijtimoiy mas'uliyatni inson uni qanday qabul qilishiga bog'liq, deb hisoblaydilar. Qo'llaniluvchi jazoni adolatli deb baholashni ma'suliyatning "salbiy" holati deb baholab, ruhiy va huquqiy ma'suliyatni inson shaxsining ajralmas xususiyati deb, talqin qiladilar. Mas'uliyat tushunchasi kundalik hayotning ko'rinishlarida ijtimoiy ma'suliyat sifatida tadbiiq qilinadi. Ijtimoiy javobgarlik tushunchasi tushunilishi kerak bo'lgan qarama-qarshi xulosalar tashkilotlarning maqsadlari to'g'risidagi nizolardan kelib chiqadi.

Psixologiya fanining pozitsiyalari ma'suliyatlilikni alohida psixologik kategoriya sifatida ko'rib chiqiladi, uning asosi shaxsiy xususiyat yoki turli toifalar-javobgarlik hissi, shaxsiy xususiyatlar, javob berish qobiliyati, javob berishga tayyorlik (munosabat), xarakter va boshqalar. Javobgarlikning asosiy qadriyatlarini ko'rib chiqish ushbu hodisa shaxsning ko'plab ijtimoiy fazilatlarini bilan ijobiy bog'liqliklarga ega ekanligini ta'kidlaydi. Bularga mustaqillik, halollik, adolat, printsipial, burch hissi, o'z jamiyatining me'yorlariga rioya qilish va boshqalar kiradi. Javobgarlik har doim qaror qabul qilish, shaxsni tanlash, uning faoliyati, muayyan harakat yoki undan voz kechish bilan bog'liq. Ma'suliyat har doim qaror qabul qilish, shaxsni tanlash, uning faoliyati, muayyan harakat yoki undan voz kechish bilan bog'liq. Javobgarlikni mustaqil omil sifatida ajratish mumkin emas. Bundan tashqari, javobgarlik tushunchasining ko'p o'lchovli psixologik talqinlaridan qat'i nazar, asosiy semantik yuk insonning javob berishga, javob berishga tayyorligi ekanligini ta'kidlash muhimdir. Shuning uchun o'rnatish, dispozitsiya, shaxsning javobgarlikka bo'lgan munosabatini tashxislash maqsadga muvofiqdir. Uning asosiy yadrosi javobgarlikning tegishli omili bo'lishi mumkin. Ushbu omil ichki atribut turiga asoslangan ichki yoki nazorat joyidir. Ma'suliyat tushunchani psixologik talqin etilishida atamaga sinonim qattiyatlilik, iroda ,

jasurlikning o'ziga xos xususiyatlari namoyon bo'lishi asab tizimining o'ziga xos xil tipologik xususiyatlari bilan bog'liq. Ta'sirchan shaxslarda implusiv qattiyatlilik, asossiz tavakkalchilik bilan jasurlikka, tormozlilarda o'zining kuchiga ishonmaslikka, ikkilnishga moyillik kuzatiladi.

Mas'uliyat mehnat faoliyatining natijasida o'z aksini topadi. R.Samarovning ko'rsatishicha, subektda maskulinlik va feniminlikni ifodalanishi uning ish jarayonida o'ziga, mehnat qurollariga va me'yorlarga amal qilishda o'z ifodasini topadi. Uning fikriga ko'ra ma'suliyat shaxsning irodaviy xususiyati bilan bog'liq psixologik hodisadir. Mazkur xususiyat mehnat jarayonida individual xulq sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, qattiyatlilik(o'zining kuchiga ishonish) yutuqning shaxs intilish darajasiga ta'siri bilan bog'liq bo'ladi. Mas'uliyat sog'lom shaxs, oila, jamiyat va ijtimoiy rivojlanish uchun muhimdir. Mas'uliyat tushunchasi ijtimoiy hayotning barcha sohalarida mavjud holda , bir qancha jihatlari mavjud:

O'ziga mas'uliyatlilik : shaxsiy gigienani saqlash, yaxshi ovqatlanish, ma'lumot olish

Umumiy mas'uliyatlilik: o'z vaqtida bo'lish, so'zda turish, hissa qo'shish, harakat qilish.

Fuqarolarning mas'uliyatlilik: boshqalarga yetkazilgan zararni tiklash, soliq to'lash, jinoyatlar to'g'risida, birdamlik tadbirlarida ishtirok etish, atrof-muhitni asrash. Psixologiya va pedagogika entsiklopedik lug'atida bir nechta ma'suliyatlilik ta'riflari.

1. Jamiyatda qabul qilingan pozitsiyada o'zini o'zi boshqarish qoidalari.
2. O'z harakatlariga javob berishga tayyorlik va qobiliyat.
3. Belgilar xususiyati.

Tadqiqotchi G.K.Selevkovning ta'kidlashicha, tafakkur atrof muhitdagi obekt va hodisalar, ular orasidagi bog'lanishlar, hayotiy muhim vazifalarni yechish, noma'lumini axtarish, kelajakni ko'ra olishdagi insonning bilish jarayonlarini bildiradi. Shaxslararo munosabatlarda bir birlarining muommosini yechish uchun ham to'laqonli tafakkur faoliyati zarur. To'laqonli faoliyatning asosi esa-bu aqliy faoliyatdir, - deb e'tirof etadi. Istalgan majburiyatni bajarish uchun shaxsda irodaviy sifatlar talab etiladi. Bular, qattiyatlilik, jur'at, tirishqoqlik,, dadillik, g'ayratlilik . Shuningdek, bir ishni amalga oshirish insondan insondan o'ziga xos majburiyatlarni talab etadi. Har bir shaxsning ijtimoiy munosabatlarni olib borishida ijtimoiy ma'suliyatdan foydalaniladi. Ijtimoiy ma'suliyat bu har bir insonning jamiyatda kundalikli hayotda uchraydigan voqea hodislarga munosabati ham namoyon bo'ladi. I.S.Ergashevning aytishicha shuningdek, o'z shaxsiy mas'uliyatini namoyon qilish bilan birgalikda ijtimoiy ma'suliyatni ham shakillantirish lozim.

Mas'uliyat har doim qaror qabul qilish, shaxsni tanlash, uning faoliyati, muayyan harakat yoki undan voz kechish bilan bog'liq. Javobgarlikni mustaqil omil sifatida ajratish mumkin emas. Bundan tashqari, javobgarlik tushunchasining ko'p o'lchovli psixologik talqinlaridan qat'i nazar, asosiy semantik yuk insonning javob berishga, javob berishga tayyorligi ekanligini ta'kidlash muhimdir. Shuning uchun o'rnatish, dispozitsiya, shaxsning javobgarlikka bo'lgan munosabatini tashxislash maqsadga muvofiqdir. Uning asosiy yadrosi javobgarlikning tegishli omili bo'lishi mumkin. Ushbu omil ichki atribut turiga asoslangan ichki yoki nazorat joyidir. O'rganilayotgan ma'suliyat bu insonning xarakterini to'ldirib turuvchi muhim jihat hisoblanadi. Iroda ma'suliyat orqali sinaladigan bo'lsa, irodaviy xususiyatlardan yana bir o'zini tutabilishdir. O'zini tuta bilish xarakterning shunday sifati-ki, bunda aynan shu vaqtda kerak bo'lmagan ongdagi va faoliyatidagi barcha narsalar chetlashtirilishi yoki to'xtatilishida ko'rinadi.

Bunday xususiyatga ega bo'lgan inson tashqaridan jiddiy, o'z nutqini, kayfiyatini boshqara oladi, emotsional portlashlarga yoki affektga berilmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Абдурахманова З.Е. Психология фанидан атлас. Тошкент. Услубий кўлланма. “Турон-иқбол”. 2021
- 2.Хайитов О.Е., Лутфуллаева Н.Х. Психодиагностика ва амалий психология. Ма’рузалар матни. Т.: ТДИУ, 2005.
- 3.Франкл В. Человек в поисках смысла. -- М: 1890
- 4.В.Г.Ананев.Избранке психологической трудк В 2-томах.Т.2-М.,1980.287
- 5.Муздыбаев К. Психология ответственности. -- Питер, 1983.
6. Кахарова, Н. Н. Дидактический материал как средство повышения познавательной деятельности учащихся на уроках русского языка / Н. Н. Кахарова // **Фундаментальные и прикладные научные исследования: актуальные вопросы, достижения и инновации : сборник статей LXIII Международной научно-практической конференции, Пенза, 15 февраля 2023 года. – Пенза: Наука и Просвещение (ИП Гуляев Г.Ю.), 2023. – С. 170-172. – EDN FLGUQW.**